

УДК - 37.01:130.2

doi: 10.15421/171766

Особливості комунікативної раціональності у структурному полі освіти

Ю.С. Кравцов

*Дніпровський державний технічний університет,
Кам'янське, Україна*

У статті розглядається нова ситуація в сфері освіти, яка задається особливостями сучасного етапу розвитку системи освіти і визначається необхідністю переосмислення ціннісних принципів освіти в XXI ст. через призму пріоритетів сталого розвитку. Автор аналізує комунікативні підстави зміни парадигми правової освіти - від педагогічної «машини» як засобу педагогічного впливу до розуміння освіти як сфери стратегічного розвитку. Автор активно використовує ідеї соціологічної феноменології, з точки зору прихильників якої соціальну реальність утворюють не речі або події матеріального світу, а зміст, вкладений в ці предмети і події. З філософської позиції розкриваються онтологічні і гносеологічні чинники появи нового історичного типу суспільства, в нашому випадку - інформаційного. Особливістю сучасного соціального пізнання, яка задає нову парадигму, є те, що воно здійснюється через аналіз того, якими уявленнями опосередковано саме пізнавальне ставлення до соціальних феноменів, що супроводжується глибоким переосмисленням комунікативної природи соціальної реальності, змін в соціально-комунікативній сфері.

Ключові слова: комунікативна раціональність; модернізація освіти; соціальне пізнання; нова парадигма; соціологічна соціологія; структурне поле; діалог як ціннісна форма.

Peculiarities of communicative rationality in the structural field of education

Y.S. Kravtsov

Dniprovsk State Technical University, Kamyanskoie, Ukraine

The article deals with the new situation in the education sector, which is characterized by the peculiarities of modern stage of the educational system's development and by the necessity to rethink the principles of educational values in the XXI century through the prism of sustainable development's priorities. Sociological ideas of phenomenology, which do not form social reality things or events of the material world in terms of supporters, have actively been used by the authors and also the meaning given to these objects and events have been used in the article. Ontological and epistemological factors emergence of a new historical type of society, in our case, the information, have been disclosed from a philosophical position. According to the authors, the state of postmodern society is primarily determined by culture. It is cultural society, which studies different external influences, including economic life, in the human world. Feature of modern social cognition that sets a new paradigm is as follows: it is carried out through the analysis of which representations had mediated self cognitive attitude to social phenomena, accompanied by the deep mentally communicative nature of social reality and brought changes in the socio-communicative sphere.

Keywords: communicative rationality; modernization of education; social cognition; a new paradigm; phenomenological sociology; structured dialogue box as the value form.

Особенности коммуникативной рациональности в структурном поле образования

Ю.С. Кравцов

Днепро́вский государственный технический университет, Каменское, Украина

В статье рассматривается новая ситуация в сфере образования, которая задается особенностями современного этапа развития системы образования и определяется необходимостью переосмысления ценностных принципов образования в XXI ст. через призму приоритетов устойчивого развития. Автор анализирует коммуникативные основания изменения парадигмы правового образования - от педагогической «машини» как средства педагогического воздействия к пониманию образования как сферы стратегического развития. Автор активно использует идеи социологической феноменологии, с точки зрения сторонников которой социальную реальность образуют не вещи или события материального мира, а смысл, вкладываемый в эти предметы и события. С философской позиции раскрываются онтологические и гносеологические факторы появления нового исторического типа общества, в нашем случае - инфор-

Цитування даної статті: Кравцов Ю.С. Особливості комунікативної раціональності у структурному полі освіти / Ю.С. Кравцов // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2017. – Т. 20. – № 4(144). – С. 88-92.

Citation of this article: Kravtsov, Y.S., 2017. Osoblyvosti komunikatyvnoyi ratsional'nosti u struktturnomu poli osvity [Peculiarities of communicative rationality in the structural field of education]. Scientific and theoretical almanac «Grani» 20; 4(144), 88-92. doi: 10.15421/171766 (in Ukrainian).

Peer-reviewed; approved and placed: 10.03.2017

мационного. Особенностью современного социального познания, задающей новую парадигму, является то, что оно осуществляется через анализ того, какими представлениями опосредовано само познавательное отношение к социальным феноменам, что сопровождается глубоким переосмыслением коммуникативной природы социальной реальности, изменений в социально-коммуникативной сфере.

Ключевые слова: коммуникативная рациональность; модернизация образования; социальное познание; новая парадигма; социологическая социология; структурное поле; диалог как ценностная форма.

Постановка проблеми. На сучасному етапі звернення філософії до феномена освіти актуалізується необхідністю конструктивного вирішення теоретичних і практичних завдань, що стоять перед соціумом. Починаючи з середини ХХ століття в соціальній філософії спостерігається факт відокремлення нового напрямку в духовному виробництві соціуму - філософії освіти. На всьому протязі свого розвитку філософська думка наполегливо досліджувала освіту як особливе соціально-ціннісне знання. І тільки зараз філософія зайнялася дослідженням освіти як особливої сфери соціальної реальності. Відмінність освіти від сфери проектування і проектних розробок полягає в тому, що в освіті проект реалізується лише для того, щоб виявити методологічні передумови мислення, які здійснюють його способи дії і комунікації. Результатом його здійснення є своєрідний проект «освітнього товариства» - «Пайдеяполіса», що включає підрозділи освітньої економіки, освітньої реформи армії, освітньої безпеки, освітнього регіонально-державного будівництва, етнопонаціональної політики, освітнього права, освітньої персонології тощо [5, с. 63].

Освіта повинна сприяти тому, щоб людина була у всеозброєнні перед обличчям вимог суспільства. Освіта за своєю структурою задумана так, щоб забезпечувати захист людини, надаючи в її розпорядження якийсь капітал, що дозволяє знайти їй своє місце в сучасному світі, чітко орієнтуючись в ситуації. У цьому полягає соціокультурна функція освіти, її соціально - критичний потенціал, що дозволяє особам критично ставитися до явищ сучасності [5, с. 66]. Будь-яка парадигма освіти мала своє проблемне поле і смислові акценти. Це підтверджується освітньою практикою соціуму. Орієнтація на досягнення духовно-морального ефекту в процесі освіти, коли занурення в традицію робиться, перш за все, з метою виявити компенсаторні можливості, що впливають на емоційно-чуттєву сферу свідомості учня, набуває популярності, як правило, в епоху кризи суспільства, сумнівів у правильності його ідеалів і цінностей. Але як тільки криза долається і суспільство чітко формулює цілі та завдання подальшого розвитку, соціальне замовлення на творення і конструктивно-творче ставлення до реальності виявляє себе в освіті. У цих умовах особливу цінність набувають відповіді на запитання про те, як і за допомогою яких засобів і методів повинні вирішуватися домінуючі завдання суспільства.

Аналіз досліджень і публікацій. Формування особистісної культури людини ХХІ століття включає в якості найважливішого компонента комунікативну компетентність. Не випадково увага дослідників все частіше звертається до проблем комунікації (А. А. Бондарев, А. А. Леонтьєв, М. К. Мамардашвілі та ін.). Дослідженню освіти як соціокультурного феномена присвячені роботи І.П. Андрущенко, Е.Н. Гусинського і Ю.М. Турчанинова, І.А. Зязюна, Г.Л. Ільїна, Л.А. Микешіної, Ю.А. Огороднікова, А.П. Огурцова, О.П. Пунченка, В.М. Розіна, Н.Р. Сидорова, В.Д. Шадрікова, П.П. Щедровицького, Н.В. Щиголева і багатьох інших. У західній філософії можна виділити роботи Дж.

Брунера, М. Вебера, Б.Л. Вульфсона, Г.-Г. Гадамера, Г.Г. Гофмана, Е. Дюркгейма, Г. С. Зборівського, Г. Зіммеля, Ф.Г. Клумбса, Р.Р. Сінгха, П. Сорокіна, В. Франкла, М. Фуко, М. Шиллера та інших.

Процес переходу від індустріального до постіндустріального або інформаційного суспільства ставить під сумнів можливість розуміння сучасних форм соціальності з позиції соціальної теорії. Реалії інформаційного суспільства, що безперервно змінюються, не можуть розглядатися з позицій класичної теорії, яка розглядає суспільство як певну визначеність, доступну раціональному опису. Як автентичний спосіб опису суспільства виступає критична теорія суспільства, представлена, перш за все, в працях представників франкфуртської школи (Т. Адорно, М. Хоркхаймер), і системна теорія суспільства функціоналістського типу (Е. Дюркгейм, Р. Мертон, Т. Парсонс). Однак з переходом суспільства до інформаційної моделі розвитку виникає необхідність створення теорії, що адекватно описує комунікативний характер інформаційного суспільства. Опис сучасних соціальних процесів з позиції традиційних теорій виявляється неможливим хоча б в силу того, що аналіз соціальної проблематики передбачає звернення до теорії комунікації.

Виклад основного матеріалу. У загальному контексті освітнього процесу функції предметного і нормативного знання не завжди чітко розмежовуються, оскільки репрезентація предметного знання пов'язана з регулятивною функцією, в завдання якої входить не тільки програмне забезпечення репрезентації предметного знання, а й обґрунтування проблемного поля не тільки конкретного предмета і смислових його акцентів, але, в більш глобальному плані, всієї освітньої реальності.

Звичайно ж, в структуру проблемного поля освіти входять і такі його складові, як розгортання його методологічного інструментарію для аналізу змісту; осмислення і розкриття його таких епістемологічних цінностей, як сутність і форма комунікативної раціональності в освіті, поза якою цей соціокультурний феномен не має сенсу; обґрунтування змісту функцій освіти, розкриття мови як ціннісно-семіотичного каналу освітньої системи. Зрозуміло, освіта, що синтезує в своїх категоріальних структурах духовно-моральний досвід багатьох поколінь і парадигм свого розвитку, покликана на основі інтеграції та узгодженості всіх гілок знання забезпечити прорив зі сформованої в розвитку соціуму кризи [3]. В орбіту проблемного поля освіти входить проблема аналізу її якості. У визначенні якості освіти необхідно виходити з філософського розуміння якості. Філософський підхід до розуміння якості розкриває його як експліцитний вираз того, що в освіті закладено імпліцитно. А оскільки в інформаційно-телекомунікаційній парадигмі освіти закладено нову структурно-змістову і організаційну систему підготовки фахівців (а це вища мета освітньої системи), то якість освіти висловлює фундаментальне засвоєння учнем - суб'єктом змісту інформаційно-комунікаційних технологій, які детермінують системи знань як методологічний стрижень конвергенції

освіти, а також вміння широко використовувати телекомунікаційні системи для постійного оновлення свого потенціалу знань.

Комунікація в освіті складає ядро суб'єктно-суб'єктних відносин, в яких реалізуються функції і методологія освіти, а також здійснюється головне завдання освіти - інформаційно-практична підготовка фахівця. Інформація, що має в цьому процесі особливе функціональне значення і самодостатню цінність, виступає, по суті, фундаментом процесу комунікації, за допомогою якого формується інтерсуб'єктивний світ особистості.

Світ освіти - це той світ, в якому живе суб'єкт навчання. У ньому він здобуває знання, які навчальний суб'єкт транслює після відбору і аналізу необхідної інформації з проблеми, що досліджується. Але світ суб'єкта навчання інтерсуб'єктивний остільки, оскільки він розкривається, як «світ культури, бо з самого початку повсякденність як процес навчання постає перед нами як смисловий універсум, сукупність значень, які ми повинні інтерпретувати для того, щоб знайти опору в цьому світі, прийти до угоди з ним» [8, с. 130].

Безсумнівно, унікальність освіти пов'язана з тим, що через неї ми не просто пізнаємо світ, а перетворимо останній, щоб знайти опору в ньому, і скорелювати наші відносини з ним, які сьогодні вкрай необхідні для подолання ряду негативних глобальних проблем сучасності.

Особливий статус соціальної комунікації проявляється в науці і освіті, де вона постає як цілеспрямований процес виробництва і передачі інформації. Інформація (з лат. «Обізнаність, роз'яснення, виклад») «найчастіше розуміється як сукупність зібраних суб'єктом пізнання, якимось чином представлених, іноді вже і оброблених систематизованих відомостей про явища і процеси навколишньої дійсності» [6, с. 48]. Таке трактування інформації враховує специфіку комунікаційної взаємодії в освіті. Тут інформація розглядається як змістова сторона зв'язку, яка веде від зовнішнього соціального світу до людини. У цій іпостасі вона є і засобом і мірою впорядкованості процесів, які складають зміст освіти, міру її організації.

Передумови комунікації закладені в проблемному полі освіти, смислових акцентах, у модернізації його ціннісно-цільових установок. В освітньому акті розкриваються зміст і мета комунікативної інтенції, без чого ніякі форми комунікації - ні суперечка, ні діалог, ні дискусія - в принципі неможливі. В єдності комунікація та інформація виступають вихідними методологічними засадами пошуку і залучення до істини, де вони знайшли вже смислове значення.

У суспільних науках, а особливо в філософії та педагогіці, з'явилися можливості розвитку нових форм навчання, заснованих на ідеях раціональності (тут раціональність розуміється як підвищення якості навчання за рахунок розширення передового досвіду), інформатизації, демократизації, гуманізації та гуманітаризації. Інфо-телекомунікаційні технології дозволяють конвертувати освітній процес як школу діалогу матеріальних і духовних культур, ставлять своєю центральною ідеєю формування фахівця високої культури. Впровадження інфо-телекомунікацій прискорює створення єдиного інформаційного простору, забезпечує доступ представників різних спеціальностей до інформаційних ресурсів цивілізації. Успіх у розвитку освіти пов'язаний з новими принципами взаємодії в його інфраструктурі, які розробляються на основі інфо-телекомунікаційних технологій і виступають в якості методо-

логічної основи впровадження цих технологій в освіту.

Раціональність висловлює змістовну і сутнісно-структурну характеристику освітнього процесу, фіксує чи одночасно не тільки факт його протікання, а й конкретний спосіб його існування. Раціоналізація знання по своїй природі є інтенціональною, оскільки вона завжди є зосередженням суб'єкта над «чимось», за допомогою певної методології. Це творчий пошук істини. В освітньому процесі вирішення цієї проблеми висловлює комунікативний зв'язок його суб'єктів, але цей зв'язок є глибоким відображенням комунікативної раціональності.

На зміну старій парадигмі сьогодні приходять парадигма інтерсуб'єктивного розуміння і комунікації. Сьогодні «фокус дослідження перемістився, - зазначає Ю. Габермас, - від когнітивно-інструментальної до комунікативної раціональності. Для нього парадигмічно не ставлення приватного суб'єкта до чого-небудь в об'єктивному світі, що можна уявити і з чим можна маніпулювати, а міжособистісне відношення, в яке вступають здатні до спілкування і дії суб'єкти, якщо вони обертаються в середовищі природної мови, вживають культурно-віддані інтерпретації і одночасно звертаються до чого-небудь об'єктивного, загального для них соціального і відповідно до суб'єктивного світу» [7, с.58]. Ю. Габермас обґрунтовує сутність комунікативної раціональності, відзначає, що вона має свою структуру. Ю. Габермас охарактеризував її наступним чином: «Коли говорить... висловлюється про що-небудь в рамках повсякденного контексту, він вступає в відношення не тільки до чогось наявного в об'єктивному світі, ... але ще і до чогось в соціальному світі ... і до чогось в своєму власному суб'єктивному світі» [7, с.198]. Комунікативна раціональність цілеспрямовано орієнтована на пошук істини через систему взаєморозуміння.

Зміст освіти реалізується в спілкуванні у формі дискусії, полеміки, суперечки і, головне, діалогу. Поза їх утворення функціонувати не може, оскільки вони виступають універсальними формами передачі і здобування знань.

Якщо дискусія не завжди носить у ході обговорення яскраво виражений бойовничий характер, то сама етимологія слова «полеміка» походить від грецького «polemos» - війна. Суперечка ж в широкому сенсі - це і полеміка, яка виникла після цікаво сформульованої проблеми, і дискусія в зв'язку з тим чи іншим новим завданням. Суперечка - характерна особливість спілкування в повсякденному житті. Головним поняттям у цій тріаді виступає дискусія, як одна з форм засвоєння знання в процесі пошуку істини. Вона привчає суб'єкта навчання мислити розгорнуто, вільно, творчо.

Теорія діалогу має два напрямки. Перш за все виділяється філософська (екзистенціальна) традиція, представлена творчістю М. М. Бахтіна і продовжувачів його ідей сьогодні (наприклад, В.С. Біблера), а також учасників гуртка «Патмос», організованого в Берліні в 1919 р, серед яких слід відзначити М. Бубера та О. Розенштока - Хюссі. Головна увага тут приділяється становленню особистості, унікального життєвого світу людини, що можливе лише завдяки зустрічі з іншим. «Будь-яке справжнє життя є зустріч» [2, с. 42], - стверджував М. Бубер. Ще краще цю саму думку висловив М. М. Бахтін: «Я ... стаю самим собою, тільки розкриваючи себе для іншого, через іншого і за допомогою іншого. Відрив, відділення, замикання в собі як основна причина втрати самого себе ... Саме буття людини (і зовнішнє, і внутрішнє) є глибоке спілку-

вання. Бути - значить спілкуватися » [1, с.с. 311-312].

У загальному і цілому діалог - це протиріччя буття, що містить в собі одночасно і механізм вирішення цієї суперечності. Філософія освіти включає в себе парадигми і максими: гуманізації, соціалізації, евристичності, елітарності (з аналізом її критеріїв) діалогу і ін. Це мислення про людину, про її свободу, про «мою», «свою» приналежність до спільноти, до культури народу та іншої культури (соціальної, національної, освітньої, художньої тощо). У новому розумінні парадигмою дослідження і пракиологічним засобом пізнання і дії є діалог.

Діалог - це буття духовної і зокрема правової та філософської культури - зустрічі культур - взаєморозуміння і проникнення культур. Діалогізм у засвоєнні духовної культури України - це загальність «поглиблення історичних форм культури» всередину свідомості сучасної людини, перетворення зовнішнього діалогу з колишніми формами культури в діалог самосвідомості, в мікродіалог духовного збагачення, тобто взаємопроникнення минулого і сьогодення в єдине духовне явище. У процесі такого діалогу створюється одночасність духовних культур народу. Можна припустити, що діалог - загальність гуманітарного.

Сьогодні вважається доведеним, що реальність дихотомічна (антиномічна в онтологічному сенсі): вона включає протилежні моменти, сторони, що перебувають у стані не тільки відмінності, але і взаємної обумовленості (завдяки чому підтримується цілісність структури і одночасно можливість її видозміни, реагування на зовнішні впливи). Діалог - це і є напруга, обумовленість і взаємопереход антиномій. Початковою стадією даного

процесу виступає екстерналізація, як прояв активності людини зовні. Об'єктивація - друга стадія механізму цього процесу. Специфіка діалогу в освіті пов'язана, перш за все, з пошуком істини, яка пізнається суб'єктом. Діалог в освіті не просто форма придбання знань через передачу, яка транслюється інформацією, це не процес пасивного накопичення знань, це інтерактивна форма пошуку істини. «Знання, - як зазначив М. К. Мамардашвілі - не те, що пересажується з голови в голову в силу єдиної простої онтологічної обставини: ніхто замість іншого не може нічого розуміти, зрозуміти повинен сам ... І цей акт розуміння ... повинен зробити або не зробити, тобто знання не є перекачування в іншу голову, як в якусь порожнечу перекачувалася б рідина»[4, с. 12].

Інформаційність - це серцевина діалогу, яка розкриває інтерсуб'єктивний світ особистості, систему її особистісних знань і умінь використовувати їх при пошуку істини. Діалог як форма пошуку істини є момент осяяння його учасників, спрямований в русло сформульованої проблеми, причому в діалозі працюють і наше раціо, і наша інтуїція. Діалог - це форма вираження і спосіб реалізації наших потреб. У ньому проявляється і комунікативне світовідчуття, він уособлює прагнення до цілісності, творення і розуміння.

Висновки. Таким чином, в освітньому процесі в якості форм комунікації суб'єктів цього процесу в ході осягнення істини пріоритет належить діалогу як ціннісній формі, в якій найбільш яскраво розкривається епістемологічний аспект освіти. Спрямованість і установка на спілкування як комунікативні чинники - це умова буття комунікативної раціональності, вона висловлює цілісну природу суб'єктно-суб'єктних відносин в освіті.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества.-М.:Художественная литература, 1979.-412с.
2. Бубер М. Я и Ты // Бубер М. Два образа веры - М., Республика, 1995. - 464с., С.16-92.
3. Кремень В. Как нам реорганизовать образование. «Зеркало недели. Украина» — №13, —2011
4. Мамардашвили Мераб Константинович. Классические и неклассические идеалы рациональности / Мераб Константинович Мамардашвили. - Тбилиси: Мецниереба, 1984. - 82с.
5. Пинский А. А. Пайдейя (Работы 1986-96 гг.) - М. : Част. шк., 1977. - 363 с.Пинский А. А. Пайдея (Работы 1986-96 гг.) - М. : Част. шк., 1977. - 363 с
6. Романов Андрей Александрович, Васильев Геннадий Васильевич. Массовые коммуникации / Андрей Александрович Романов, Геннадий Васильевич Васильев - М.: Вузовский учебник, 2009. - 236 с.
7. Хабермас Юрген. Моральное сознание и коммуникативное действие / Юрген Хабермас; [пер. с нем. Д.В. Складнева]. - СПб.: Наука, 2000. - 377 с.
8. Шюц Альфред. Структура повседневного мышления / Альфред Шюц // Социологические исследования. - 1988. - № 2. - 129-137 с.

REFERENCES:

1. Bahtin, M.M., 1979. Estetika slovesnogo tvorchestva [Aesthetics of verbal creativity]. Moscow, 412 (in Russian).
2. Buber, M., 1995. Dva obraza veryi[Two ways of faith]. Moscow., 464., 16-92 (in Russian).
3. Kremen, V., 2011. Kak nam reorganizovat obrazovanie [How can we reorganize education]. Zerkalo nedeli. Ukraina, 13, 2-3 (in Ukrainian).
4. Mamardashvili, M. K., 1984. Klassicheskie I neklassicheskie idealu ratsionalnosti [Classical and non-classical ideals of rationality]. Tbilisi, 82 (in Russian).
5. Pinskiy, A. A., 1977. Paydeya (Raboty 1986-96 gg.) Paideia (Works of 1986-96)]. Moscow, 363 (in Russian).
6. Romanov, A. A., Vasiljev, G. V., 2009. Massovue komunikatsii.[Mass Communication]. Moscow, 236 (in Russian).
7. Khabermas, Yurgen, 2000. Moralnoe soznanie I kommunikativnoe dejstvie [Moral consciousness and communicative action]. Sant Petersburg, 377 (in Russian)
8. Shyuts, Alfred, 1988. Struktura povsednevnogo mushleniya.[Structure of everyday thinkin]. Sotsiologicheskie issledovaniya 2, 129-137. Moscow (in Russia).

Кравцов Юрій Сергійович – доктор філософських наук, професор
Дніпровський державний технічний університет
Адреса: 51900, Кам'янське, вул. Дніпробудівська, 2
Email: kravcovyuri@yandex.ru

Kravtsov Yuriy S. – doctor of philosophical sciences, Full Prof.
Dniprovsk State Technical University
Address: 2, Dniprobudivs'ka Str., Kam'yans'ke, 51900, Ukraine
Email: kravcovyuri@yandex.ru